

կը խօսուի (+ 237) . հանգամանքները կրնային շատ փոխուած ըլլալ մինչեւ Ե. դար :

Աշուշայի համար կարելի է որոշակի ըսել՝ թէ նա մրափար կը կոչուէր . Ս. Շուշանկայ վարքը (Սոփերք, Թ) զվազ-գէն կ'անուանէ « Որդի Աշուշայ բոյնի » իսկ վրաց Պատմութիւնը (I, էջ 214) « fils d'un *mithawar* » : Եթէ այս բառը Ե. դարու մէջ ալ, ինչպէս յէ դարու կը կը նշանակէր արքայազարմ իշխան (REW արքայի հին ցեղէն, Brosset I, 222) այսպէս դեռ աւելի կը հաստատուի՝ ինչ որ ըսինք Աշուշայի տոհմի մասին . յէ դարու մրափար հաւասարագոր էր Թագաւորի . « Craignant également les Perses et les Grecs, ce Stéphanos n'osa point prendre le titre de roi ; on l'appelait *mthawar* (i. e. chef des *éristhaws*) » . Մրափարի այսպիսի գործածութիւն մը՝ յոյեանի բառը կը միշեցնէ :

Բայց Հ. Ա. ի յօդուածագիրն արդէն իր տողերը պիտի չգրէր թէ վերոյիշեալ վկայութիւնները մեր նախորդ քննութեան մէջ ալ զրուած ըլլային, ուստի և աւելորդ է երկարել այս կէտին վրայ :

Կճրչիծօնը կարիւնդ—աց մեկնելու համար՝ մեզ անհրաժեշտ էր միայն այսքանը գիտնալ՝ որ Գարբը և կախեր վրաստանի քաղաքական երկու մեծ բաժանումներն ինն, ուստի Աշուշայ կրնար կախերի վրայ իշխած ըլլալ :

Երկրորդական կէտեր են այդ իշխանութեան տեսակը, չափը, սահմանները, իրաւասութիւնները՝ որ կային իր և Գարբի տէրութեան միջեւ :

Այս մանրամասնութեանց նկատմամբ ալ սակայն հայ և վրացի պատմիչներ, տեաանք, կու տան շատ աւելի տեղեկութիւններ քան որքան հարկաւոր էր ցուցնելու համար թէ « այնքան անտեղի բան մ'ըրած չըլլար » մէկը Կճրչիծօնը կախեր մեկնելով :

Հ. Կ. Տ. ՍԱՀԱԿԵԱՆ

ԱԳԱՔԱՆԳԵՂՈՍԻ ԶԵՌԱԳԻՐ ԾԸ ԵՒ Հ. ՆԱՀԱՊԵՏԵԱՆԻ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Առ Մեծարգոյ Հ. Գ. Նահապետեան

Վեր. չայր :

Ձեր « Ազաթամզեղայ ուղղագրութիւններ » Բազմակի մէջ կարդացի, և որովհետեւ իմ Ազաթամզեղայ ծնողներ Օրթմակս որ Գարսկաստան ծնող անցուցած եմ, ծնր հայեացքներէմ շատերը կամ մոյմութեամբ, կամ մերձաւորարար կը հաստատէ, ի դէպ վարկայ հաղորդել ծեղ զամօք, յուսալով թէ հասնիլ կը լինիմ ծեղ :

Էջ 2. տող 20. « մամկութեան » : Մերը կ'ըմթեռնու « սաստկութեան » :

Էջ 22. տող 22. « մեծաբան տարեռում » . — « բեռն խտաբեռում » :

Էջ 40. տող 6. « պատերազմ » = « պատերազմի » :

Էջ 116. տող 21. « հողմթաւալ, աղաթաւ » . — « հողաթաւալ, մեղսաթաւ » :

Էջ 126. տող 1. « ծնտ երից աւուրց ... հրապարակաց, լիծէր ... » . — « ծնտ ... հրապարակաց լիծէր, ... » :

Էջ 126. տող 21. « շղաքարոյ » . — « շուայ տարարոյ » :

Էջ 189. տող 9. « Արեգք սկսցուք » : Մերը՝ « Արդ՝ սկսցուք » :

Եւ որովհետեւ իմ ծնողներ ալ ունի հետագայ « և դուք ունկնդիր լիջիք » : յայտնի է որ խօսքիմ սկիզբի « Արդ » իմ քով « մեք » մը կար դէմքերու հակադրութիւնը որոշող :

Էջ 268. տող 1. « Պատմալ » = « Պատեալ » :

Էջ 378. տող 21. « մոլեռոյս կեցարոյս բամբարոց » . — « ... արմատս բոլորարոյս տարապարտ ամուսմ « իզարոյս բամբարաց » :

Էջ 599. տող 3. « վասմ այսորիկ ... թաւալք » . — « վասմ այսորիկ խաւարեալ ի մուլ թաւալք » :

Էջ 627. տող 10. « շարժի » = « թուի » :

Էջ 628. տող 8. « Ընդամտակ » . — « Ռաւաւակ » , միշտ իմպէս համոզեալ եմ, կ'ըսէք, Հ. Անիշան, որիշ ծնողագրաց մէջ :

Այս տեղ պատշաճ կը համարիմ մի փիչ կամք առնել թէ իմէ է այս « Ընդ » կամ « Ռո տամ տակ » կամ առաւակ :

Գիտնական Մ. Մարիմ ցուցումները առաջի չու .

1. Թերեւս « բեռնիմ խտաբեռնիմ » :

2. Թերեւս « մոլորարոյս » , թէեւ « բոլորարոյս » ալ անպատշաճ չէ :

մեծաւով չեմ կրնար ըմբռնել թէ ի՞նչ փաստերով առաջնորդուած է առաջնակ բարդ կազմութեան մը :

Ռուս (روس)ը գիտեմք թէ պ. գիտ կը մշտնակէ, բայց թէ ի՞նչ է ստակը, ի՞նչ յայտնի չէ. ճորձալէս չեմ կարող մեկնել թէ «պէ» մշտնակութիւնն ուստի՝ առնուած է Անիի յարմար պիտի լինէր ըմբռնել թերեւս **ռուսական (روساني)** ձեւ մը որ գեւտաստամ՝ գետավայրք՝ գետեզերք պիտի մշտնակէր. բայց այն ատեն ալ հարկ պիտի լինէր որոնել թէ ո՞ր է ի՞նչ այս գիտն եւ գետավայրք վաղարշապատու մէջ է շուրջը, ո՞ր էր այս «առնուով ոռոգող այգին» և ի՞նչ գործ կրնայ ունենալ լուսաւորիչը այսպիսի ջրաբեր տեղեաց հետ, որ պատմութեան դիտման հետ չհաշտուիր :

«Առ ոտս տամ»ը գոր դուք կ'առաջարկէք, արդարեւ միամօրինակ կազմութեան մը գոյութեամբ, ամպատշաճ չթուիր տեղոյն եւ պատմութեան ըմթացքին, սակայն թէ՛ շատ կը յեղամաւարէր ըմբռնողին, երաշխաւորութիւն մը չընծայեր հետագայ տողից մէջ թէ տեսակցութիւն մը տեղի ունեցած լինի ամոլ ի վաղարշապատ գրեզորի եւ Տրդատայ մէջ, և յայտնի իսկ չէ թէ այն միջոցին թագաւորը վաղարշապատ եղած լինի :

Գը մմայ ուրեմմ Զ. Ալիշանի կարծիքը. Սա ինծ ամենմէ հաւանականը կը թուի. չարի չկայ արաբացի նագուրթ աշխարհագրիմ դիմելու եւ ոչ իսկ արաբացի արաբ լեզուի մէջ, չէն եւ թագմամարդ գիտել, աւաններ, դաստակերտներ մշտնակելու համար ինչ պահուանելի մէջ սովորաբար գործածակամ բառն է **ռուսական**, ոչ թէ արդի **روس** ձեւով, այլ **روسان**, ինչպէս պահուան լեզուին համեմատեալ կը պահանջեն :

Դնծ համար շատ պարզ կ'երեւի որ բառն իսկապէս **ռուսական** էր, ինչ որ ճշմարիտ և սովորական կիրառութիւնն ալ կ'արդարացնեն, և ամզէտ և ամնմտու ընդօրինակողք շփոթելով (ի՞նչ) (S)ի հետ **ռուսական** վիժածի մը ծնունդ տուած լինիմ :

Ճեր միւս դիտողութեանց մասին չեմ մամբարմաներ, վասն զի կը տեսնիմ որ իմ օրինակս ալ Յոյն սխալ ըմթերցումներն ունի ինչ որ դուք կ'ուղագրէք :

Այսու ամենայնիւ, բարդատեղով, հարեանցի իմ, զնեմտկոյ փոքրագիր տպագրիմ հետ, կը տեսնիմ որ շատ տեղեր ըմտիր և հարազատ ըմթերցումներ կու տայ իմ օրինակս. Անգղիտ չիթիր ամշուշտ այս տարբերութիւններն օր մը լիակատար բարդատեղութեամբ ի լոյս հանել, միայն թէ ժամանակ և պարագայ լինի :

Մնամ յարգամբ

Յ. ԹՈՐՆԱՅԵԱՆ

1. Տես «Կարմամակ» աշխատութիւնն, էջ 5, գլ. Զ. 4 5 և 6, ուր բնագիրն ունի **روسان** (ռուսական) :

«Բագրավալի» դիտողութիւնների մասին.

— Նմանեցուցանել. — Զամբիծան. —

Զնեշտ պաշտաման :

(Ապրիլ. Թ. 4, 1907).

Փարպեցին (տպ. Տփղ. էջ 157. տող 24) գրած է. «Խորհուրդ ի մէջ առնալ Պարսիկը թէ զո՞ արժանի թագաւորութեան նմանեցուցանել կարասցեն, և խորհնալ զայս ի բազում աւուրս՝ հաստատէին միաբանութեամբ զիրան ի վերայ Վաղարշու» :

Մենք ուղագրած էինք՝ **նստացանել**,

իսկ մեր յարգելի թղթակիցն դիտել կու տայ իրաւամբ՝ առաջին. բազառորտեան **նստացանել** անսովոր ոճ է. ճշմարիտ է, անսովոր է միայն զգաւական մատենագրաց համար, որոնք Ս. Սահակայ և Մեսրոպայ զանախներու տակէն անցած են. բայց ոչ Փարպեցու համար, որ ժամանակի ռամկախօս բարբառով գրած է. Այլ և հանդերձ այսու մարթ էր նաեւ զօրութեամբ իսկ իմացուիլ ի զան կամ յարա նստուցանել :

Երկրորդ՝ իրաւ որ **նստացանել** և **նմանեցուցանել** ձայնական տեսակէտով հեռու են միմեանցից, բայց զաղափարական տեսակէտով զուցէ աւելի մօտիկ լինի **նստացանել**՝ բազառորտեան ճան նմա ցուցանելու :

Երրորդ կանգ առնով էական խնդրոյ վրայ, փորձում է խնդրական բայը կարգալ նմա ցուցանել, որովհետեւ նախկին տեսակէտով մօտ է բնագրի տարակուսական բային :

Սակայն որքան ձայնական տեսակէտով մօտենում է և նմանում է այնքան եւս հեռու կը մնայ զաղափարական և պատմական պարագաներից : Առ այս դիտել կու տանք բնագիրը. Պարսիկը խորհուրդ կ'ընեն, (ոչ թէ կը դիմեն չագարաւորտին) զո՞ ընտրել թագաւոր կամ զո՞ **նստացանել** ի տեղի Պերոգի. շատ օր մտածելէն զկնի «հաստատէին միաբանորեամբ զիր»